

QISHLOQ XO'JALIGIDA BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA TURLI MULKCHILIK SHAKLLARINI BARPO ETISHNING ZARURLIGI

Bo'ronova shaxrizoda Komiljon qizi
Abloqulova Gulina Normamat qizi
Sarifova Durdona Oybek qizi
Abdulhamidova Sevara Umidjon qizi

Annotatsiya: *Mulk, uning mohiyati va jamiyat iqtisodiy tizimida egallagan mavqei borasidagi masalalar iqtisodiy nazariya fanining asosiy muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu masalaga iqtisodiy adabiyotlarda yetarlicha e'tibor qaratilgan bo'lsada, ammo mulkchilik munosabatlariga oid bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular atroflicha tadqiq etishni taqozo etadi. Bu ayniqsa, MDH mamlakatlarida, jumladan, O'zbekiston Respublikasining bozor iqtisodiyotiga o'tishi va shu asosda mulkchilik munosabatlarini tubdan isloh etish sharoitida dolzarb ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so'zlar: *mulk, bozor iqtisodoti, ishlab chiqarish, ijtimoiy hayot, qaror, qonunlar, iqtisodiy ahamiyat.*

Abstract: *Issues regarding property, its nature and its position in the economic system of society are one of the main problems of the science of economic theory. Although this issue has received sufficient attention in the economic literature, there are a number of problems related to ownership relations that require further investigation. This is especially important in the CIS countries, including the transition of the Republic of Uzbekistan to a market economy and the fundamental reform of ownership relations.*

Key words: *property, market economy, production, social life, decision, laws, economic importance.*

Kirish

Mulk, uning mohiyati va jamiyat iqtisodiy tizimida egallagan mavqei borasidagi masalalar iqtisodiy nazariya fanining asosiy muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu masalaga iqtisodiy adabiyotlarda yetarlicha e'tibor qaratilgan bo'lsada, ammo mulkchilik munosabatlariga oid bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular atroflicha tadqiq etishni taqozo etadi. Bu ayniqsa, MDH mamlakatlarida, jumladan, O'zbekiston Respublikasining bozor iqtisodiyotiga o'tishi va shu asosda mulkchilik munosabatlarini tubdan isloh etish sharoitida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mulk - bu barcha ne'matlarga egalik qilish va foydalanish borasida insonlar o'rtasidagi mavjud munosabatlardir. Mulkchilik munosabatlari mulkka egalik qilish, foydalanish va uni tasarruf etish jarayonida vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlardir. Mulkchilik mazmunini oydinlashtirish uchun odatda, quyidagi sxemadan foydalaniladi:

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek "...xususiy mulkning huquq va himoyasini mustahkamlashimiz, har qaysi xususiy mulkdor qonuniy yo'l bilan qo'lga kiritgan yoki yaratgan o'z mulkining daxlsizligiga aslo shubha qilmasligini ta'minlaydigan ishonchli kafolatlar tizimini yaratishimiz zarur". Sub'ekt (ishlab chiqarish vositalari, ishchi kuchi yoki boshqa mulkning egasi) mulk sub'ektlari (mulkning boshqa egalari yoki mulkdor

bo'lmaganlar) hayotiy ne'matlarga egalik qilish yuzasidan insonlar o'rtasidagi vujudga keluvchi munosabatlar, bu aynan mulk munosabatlarining o'zginasidir. Egalik qilish insonlarning turli xil hayotiy ne'matlarga nisbatan o'ziniki kabi munosabatda bo'lishidir.

Bevosita ishlab chiqarish - bu buyumlashgan o'zlashtirishdir. Hayotiy ne'matlarga egalik qilish borasida insonlar o'rtasidagi munosabatlar bevosita ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonidagi buyumlashgan egalik qilishdan farq qiluvchi, ijtimoiy munosabatlardir. Kishilar buyumlarni o'ziniki qilib olgandagina o'zlashtirishlari mumkin, chunki jamiyatda o'zganikini o'zlashtirib bo'lmaydi. Boylikning o'ziniki yoki o'zganiki bo'lishi kishilarni mulkdor yoki mulksiz qilib, ular o'rtasida ma'lum munosabatlarni yuzaga keltiradi. Mulkchilik hayotiy ne'matning egalari va begonalar o'rtasida o'zlashtirish asosida vujudga keluvchi ijtimoiy munosabatdir. Mulk o'z sub'ekti va ob'ekti mavjudligi bilan tavsiflanadi. Turli-tuman ko'rinishdagi hayotiy ne'matlar, ishlab chiqarish vositalari va ishchi kuchi kabilar mulk ob'ektlarini ifoda etsa, hayotiy ne'matlar, korxonalarining mulkdori va mulkdori bo'lmagan jismoniy va huquqiy shaxslar, mulk sub'ektlari sifatida namoyon bo'ladi.

Ham moddiy, ham ijtimoiy ne'matlar mulk ob'ektlari bo'lib xizmat qiladi. Ammo, mulk munosabatlariga ta'sir ko'rsatish, o'zaro bog'hqlik nuqtai nazaridan, moddiy soha va birinchi navbatda, ishlab chiqarish vositalari ob'ekti bir muncha katta ahamiyat kasb etadi. Mulkning iqtisodiy mazmuni birinchi navbatda, ishlab chiqarish vositalariga bo'lgan mulkchilik bilan aniqlanadi. Ishlab chiqarish vositalariga mulkchilik iqtisodiy tizimlar o'rtasidagi iqtisodiy farqlarni, sinflar va aholining turli ijtimoiy guruhlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tavsiflaydi. Iqtisodiy tizimlarni tavsiflash chog'ida ishlab chiqarish vositalariga mulkchilik va uni ishchi kuchi bilan birlashtirish usullariga iqtisodiy adabiyotlarda alohida urg'u beriladi.

Ishlab chiqarish vositalariga bo'lgan mulkchilik iqtisodiy kategoriya sifatida mulk munosabatlarining asosini tashkil etadi. Ishlab chiqarish vositalariga mulkchilik har qanday jamiyatning iqtisodiy asosini tashkil etgani holda, barcha ishlab chiqarish munosabatlarini qamrab oladi. Mulkchilik munosabatlarining muhim unsuri sifatida ishlab chiqarish vositalariga bo'lgan mulk borasidagi nazariy qoidalar keyingi paytlarda iqtisodiy adabiyotlarda bir qadar oqilona tanqidga uchramoqda.

Pul mablag'lariga, axborotlarga bo'lgan mulk ishlab chiqarish vositalariga bo'lgan mulk kabi mulkchilik va uning ijtimoiy ahamiyatiga bir xil darajada ta'sir etadi, degan fikrga qo'shilish mumkin. Mulkchilik muammolariga bag'ishlangan ilmiy ishlardan birida bayon etilgan: "ishlab chiqarish vositalariga egalik qilish mulkchilikka oid iqtisodiy munosabatlarning muhim bo'g'ini bo'lib xizmat qiladi. Ishlab chiqarish munosabatlari tizimida ishchi kuchiga mulkchilik katta ahamiyat kasb etadi".

Ishlab chiqarish vositalariga va ishchi kuchiga bo'lgan mulkchilik ishlab chiqarish, taqsimot, ayirboshlash va iste'mol sohasidagi barcha iqtisodiy munosabatlarni qamrab oladi. Mulkning iqtisodiy mazmuni, ya'ni ishlab chiqarish vositalariga va ishchi kuchiga egalik qilish munosabatlari barcha ijtimoiy munosabatlarning mazmunini belgilab beradi. Ishlab chiqarish vositalari va ishchi kuchi, ya'ni ishlab chiqarish kuchlariga egalik qilish munosabatlari qolgan barcha iqtisodiy munosabatlarning mohiyati va asosini tashkil etadi. Ishlab chiqarish vositalari va ishchi kuchiga mulkchilik munosabatlari, bu alohida ishlab chiqarish munosabatlari emas, aksincha yaxlit holdagi ishlab chiqarish munosabatlarining uzviy bir bo'lagidir.

Mulkni faqat iqtisodiy kategoriya sifatida talqin etish bir tomonlama qarash bo'lib qoladi, ayni paytda mulkni huquqiy kategoriya sifatida tushunish ham, bir tomonlamalikdan boshqa narsa emas. Mulk ayni bir paytning o'zida ham iqtisodiy kategoriya, ham huquqiy kategoriya sifatida namoyon bo'ladi. Biz yuqorida mulkni iqtisodiy kategoriya sifatida talqin etdik. Ammo mulk aytib o'tganimizdek, huquqiy kategoriya sifatida ham maydonga chiqadi, ya'ni iqtisodiy munosabatlar kimga, qaysi mulkka tegishli Ugi, mulk egalari huquqlari nimalardan iborat ekanligi, ijara shartlari kabilar davlat qonunlari, O'zbekiston Prezidenti farmonlari ko'rinishini oladi. Mulk huquqi, bu mulk egalari va egalari bo'lmagan huquqiy va jismoniy shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning huquqiy jihatlarni aniqlashtirib beruvchi qonun va qoidalarning davlat huquqiy hujjatlari va Prezident faimonlari bilan belgilab berilishidir. Huquqiy qonunlar, shu jumladan, mulkdan foydalanish borasidagi qonunlar, mulkiy munosabatlar bo'yicha huquqiy va jismoniy shaxslarning huquq va majburiyatlari qoidaga ko'ra, allaqachon tarkib topgan iqtisodiy munosabatlarni aks ettiradi.

Mulkiy munosabatlar ashyoviy munosabatlar tarzida huquqiy jihatdan boshqarilgan yoki rasmiylashtirilgandan keyin, ular mulk huquqi shaklini oladi.

Hozirgi kunda qishloq xo'jaligida turh mulkchilikka asoslangan xo'jaliklar faoliyat ko'rsatmoqda, ya'ni jamoa mulkiga asoslangan qishloq xo'ja Ugi korxonalari, xususiy va shaxsiy mulkka asoslangan fermer va dehqon xo'jaliklari O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida birinchi marta mulk huquqi xususida tushuncha berilib, 164-moddaga asosan: "mulk huquqi shaxsning o'ziga qarashli mol-mulkka o'z xohishi bilan va o'z manfaatlarini ko'zlab egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish, shuningdek o'zining mulk huquqini kim tomonidan bo'lmasin har qanday buzilishini bartaraf etishni talab qilish huquqidan iboratdir, deya ta'rif beriladi.

Xulosa

Davlat mulkini boshqarishni tashkil etishning samaradorligi ushbu faoliyatning hokimiyat va boshqaruv organlari o'rtasida funktsional tarzda qanday taqsimlanganligiga bevosita bog'liqdir. Bu o'rinda, ya'ni munosabatlarning birinchi guruhida davlat sektorini rivojlantirish ustuvorliklari va buning uchun zarur mablag' manbalarini e'tiborga olgan holda uning faoliyatiga doir tashkiliy-huquqiy asos yaratish va davlat xazinasini to'ldirish masalalari alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga muvofiq, davlat mulki Respublika mulkidan va ma'muriy-hududiy tuzilmalar mulkidan iborat bo'ladi. Yer, yer osti boyliklari, suv, havo bo'shlig'i, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar, respublika hukumati va boshqaruvi tuzilmalari mol-mulki, davlatga qarashli madaniy va tarixiy boyliklar, byudjet mablag'lari, oltin zahirasi, valyuta fondi va boshqa davlat fondlari respublika mulki hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida 2006 - 2010 yillarda xizmat ko'rsatish va servis sohasini rivojlantirishni jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori 2006. -17 aprel

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2007 yilda qishloq xo‘jaligi korxonalarini fermer xo‘jaliklariga aylantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. 2006. - 11 noyabr

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida 2010 yilgacha xizmat ko‘rsatish va senda sohasini rivojlantirishni jadallashtirish qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. 2007.-21 may. 36b.

4. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. 2007 yil 25 dekabr. -2 6 3 b.

5. Qishloq xo‘jaligi korxonalarining davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan paxta va g‘alla yetishtirish xarajatlarini tijorat banklari tomonidan kreditlarsh tartibi to'g'risidagi Nizom. // “O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi” jumah. —2007.№7. - 2 b.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 28 noyabrdagi PF-4053-sonli «Iqtisodiyotning real sektori korxonalarini qo‘llab-quvatlash, ularning barqaror ishlashini ta‘minlash va eksport salohiyatini oshirish chora-tadbirlari dasturi to‘g‘risida»gi Farmoni

1.30. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi —T: O‘zbekiston, 2008. -4 0 b.